

KAROLINA MACIASZEK
Uniwersytet Śląski w Katowicach
0000-0001-8606-810X

POBOŻNOŚĆ POLITYKĄ MOTYWOWANA – O DZIAŁALNOŚCI KSIĘCIA KRAKOWSKIEGO I SANDOMIERSKIEGO BOLESŁAWA V WSTYDLIWEGO WOBEC KLASZTORÓW

STRESZCZENIE: Celem artykułu jest omówienie specyfiki działalności księcia krakowskiego i sandomierskiego Bolesława V Wstydliwego wobec klasztorów. Wspomnianemu władcy nie można odmówić hojności wobec Kościoła. Nie można jednak nie spostrzec, że owa hojność – zwłaszcza wobec klasztorów założonych przez najbardziej potężne rody – była pochodną sytuacji politycznej i aktualnej pozycji owych rodów w elicie władzy. Ilość przywilejów dla „rodowych” konwentów była wprost proporcjonalna do znaczenia ich założycieli w państwie Bolesława. Działalność donacyjna księcia stała się narzędziem politycznym. Należy zwrócić uwagę, że zmniejszenia ilości wystawianych przywilejów nie doświadczyły fundacje rodów mało znaczących w XIII w., czy fundacje monarsze.

SŁOWA KLUCZOWE: Bolesław Wstydlivy, książę krakowsko-sandomierski 1226–1279, dzieje Kościoła w Małopolsce, Gryfici, klasztory, Odrowążowie.

PIETY AS MOTIVATIONAL POLICY – BOLESŁAW V THE CHASTE, DUKE OF CRACOW AND SANDOMIERZ AND HIS ACTIVITY TOWARDS MONASTERIES

ABSTRACT: The purpose of the article is to discuss the specifics of the activities of the Duke of Cracow and Sandomierz, Bolesław V the Chaste towards monasteries. Although the ruler was generous towards the Church, it must be noticed that his generosity – especially towards monasteries founded by the most powerful families - was a derivative of the political situation and the current position of these families in the power elite. The number of privileges for “family” convents was directly proportional to the importance of their founders in Bolesław’s state. The Duke’s donations became a political tool. It should be noted, however, that foundations of insignificant families in the 13th century or royal foundations did not experience a reduction in the number of privileges issued.

KEYWORDS: Bolesław the Chaste, Duke of Cracow and Sandomierz 1226–1279, history of the Church in Lesser Poland, Griffin Dynasty, monasteries, Odrowąż family.

Translated by Hanna Rybkowska

Książę krakowski i sandomierski Bolesław V Wstydlivy znany jest jako wielki gospodarz i hojny fundator Kościoła. Przypatrując się długiemu panowaniu władcy, nie można nie odnieść wrażenia, że jego życzliwość lub też jej brak przede wszystkim wobec klasztorów często zależała od uwarunkowań politycznych. Przychylna postawa względem Kościoła, jaką okazywał Bolesław, nie była oczywiście czymś wyjątkowym na tle działań innych monarchów epoki średniowiecza. Moim zdaniem bardzo charakterystyczne dla działalności księcia jest pewne zjawisko w zakresie tzw. rodowych fundacji klasztornych. Przykłady opactw w Jędrzejowie, Szczyrzycu, Miechowie, czy chociażby w Staniątkach, pokazują, że zwykle pierwsze przywileje od Wstydliviego dla nich były wystawiane tuż po objęciu przez władcę tronu krakowskiego, nasilenie nadań nastąpiło zatem w latach 50., a na początku lat 60. liczba dokumentów spadała, w przypadku niektórych klasztorów nawet do zera. Wprawdzie nie ma pewności co do proveniencji wszystkich klasztorów w Małopolsce, niemniej jednak wiadomo, że do założenia dużej części spośród nich przyczyniły się tak potężne rody, jak Gryfici czy Odrowążowie. Książę od lat 50. próbował ograniczać wpływy najpotężniejszych rodów, co wiązało się z obsadą najważniejszych urzędów członkami mniej możnych rodów¹.

W tym miejscu warto poświęcić nieco uwagi na krótki opis donacji Bolesława V dla poszczególnych, „rodowych” klasztorów. Rozpocznijmy od tych, których erekcja była zasługą Odrowążów.

Do fundacji Odrowążów zaliczał się konwent norbertanek z Imbramowic. Mimo wcześniejszych rozbieżności w kwestii fundatora klasztoru² należy uznać, że za jego założyciela powinno się uważać wuja biskupa krakowskiego Iwona i właściciela Dłubni, czyli Imrama³.

¹ K. Supernak, *Kilka uwag o powołaniu księcia Władysława Opolskiego na tron krakowski w 1273 roku*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie”, t. 8 (12), red. J. Spierka, B. Czwojdrak, Katowice 2016, s. 162.

² Zob.: *Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. X, cz. 2, Warszawa 1974, s. 168–169; *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* (dalej: LB), t. III, wyd. A. Przezdziecki, [w:] J. Długosz, *Opera omnia*, t. IX, Kraków 1864, s. 108–109; C. Deptuła, *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Plocku*, „Roczniki Humanistyczne” 16 (1968), z. 2, s. 5.

³ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, cz. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874 (dalej: KDKK, cz. 1), nr 21; Tenże, *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. 3, Kraków 1901, s. 73; Z. Kozłowska-Budkowa, *Uposa-*

4 lutego 1256 r. na wiecu w Obrazowie Bolesław Wstydlivy uwolnił osadników we wsiach opactwa, a także ich ratajów i najemników oraz załazów od stróży, śreżny i pokuty. Książę zakazał także wojewodzie krakowskiemu oraz innym urzędnikom ściągania tych świadczeń⁴. Niedługo przed swą śmiercią, 4 października 1279 r., władca stwierdził, że prepozyt klasztoru w Imbramowicach – Trzebiesław – wraz z siostrami i ich następcy oraz wójt Tarnawy i jego następcy mają posiadać tę wieś wieczyście prawem średzkim⁵.

Inną fundacją rodu Odrowąż był cysterski konwent w Mogile. Dyplomem z 15 lipca 1243 r. Bolesław Wstydlivy uwolnił dobra opactwa w Mogile: Bogucice, Prandocin, Sędowice i Wrocieryz od obowiązku budowy grodów i wypraw poza ziemię krakowską, od stróży, przewodu (z wyjątkiem przewodu rycerskiego), przewozu mąki, dziczyzny, ryb, więźnia skutego i złota oraz nadał im immunitet sądowy⁶. Dokumentem wystawionym 1 października 1244 r., krakowski książę razem z matką Grzymisławą potwierdził, że scholastyk krakowski Grzegorz nadał klasztorowi mogińskiemu do eksploatacji źródło solne zwane *Moristras* koło Wieliczki na prawie, a cystersi mieli je przystosować do swoich potrzeb⁷.

Władca rozstrzygał kwestie konfliktowe na korzyść „białych mniichów”. W 1250 r. rycerz Andrzej wraz z synem Wojciechem pozwali

żenie klasztoru PP. norbertanek w Imbramowicach (1228–1450), [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 377; C. Deptuła, *Początki klasztorów...*, s. 6–12.

⁴ *Kodeks dyplomatyczny Polski* (dalej: KDPol), t. III, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858, nr 32; *Dokumenty klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228–1450)*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1948 (nadbitka z „Archiwum Komisji Historycznej” Polskiej Akademii Umiejętności, S. II, t. 4), (ogólnego zbioru 16) (dalej: Imbr.), nr 5; K. Modzelewska, *Jurysdykcja kaszteleńska i pobór danin prawa książęcego w świetle dokumentów XIII w.*, „Kwartalnik Historyczny” (dalej: KH) 87 (1980), z. 1, s. 150.

⁵ KDPol, t. I, wyd. L. Ryszczeński, A. Muczkowski, A. Z. Helcel, Warszawa 1847, nr 62; Imbr., nr 9.

⁶ *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego przy Krakowie*, wyd. E. Janota, [w:] *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile*, Kraków 1867 (dalej: KDMog), nr 18; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Bogucin*, [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu* (dalej: SHGK), cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 174; P. Gryguc, *Polityka Bolesława V wobec klasztorów w aspekcie procesów modernizacji księstwa krakowsko-sandomierskiego II połowy XIII wieku*, „Historia Slavorum Occidentis” 2014, nr 2 (7), s. 186–187.

⁷ KDMog, nr 21.

opata mogińskiego Aleksandra o żreb Truszyla w Czyżynach. Opat przedłożył księciu dokument świadczący, że jego poprzednik, Gerard, wszedł w posiadanie żrebu legalnie. W dniu sądu Bolesława V wspomniani rycerze nie stawili się, a wyrok książęcy przysądził żreb opactwu⁸. 5 maja 1266 r. Bolesław Leszkowic ponowił przywilej z 1243 r.⁹ Konieczność powtórzenia dokumentu wynikała z faktu, że podczas konsekracji klasztornej kościoła, władca dowiedział się od zmarłego opata Hartlipa, iż niektórzy podważają prawomocność przywileju z 1243 r., gdyż przywieszono do niego pieczęć książęcą mniejszą, zamiast większej¹⁰.

12 maja 1273 r. Wstydlivy wziął pod opiekę konwent z wszystkimi dobrami¹¹. Potrzeba zaakcentować, że ten przywilej władca wystawił w trudnym dla siebie czasie, podczas trwania buntu części możnych, który miał na celu osadzenie na tronie księcia opolskiego Władysława. Być może przez taką donację Bolesław V chciał sobie zapewnić większe poparcie Odrowążów, gdyż jak wszystko na to wskazuje, część tego rodu przeszła na stronę rebeliantów¹². Niedługo potem, 17 stycznia 1276 r. w Krakowie władca rozstrzygnął spór między klasztorami mogińskim a zagojskim o przewód chłopski. Ludzie wsi opactwa zagojskiego – Januszowic – spychali obowiązek przewodu na ludzi wsi Kacice, należącej do cystersów mogińskich. Opat mogiński stwierdził, że droga przewodu *ab antiquo* nie prowadziła przez Kacice. Wyrok księcia zwolnił Kacice od przyjmowania przewodu od ludzi z Januszowic¹³.

⁸ Tamże, nr 22–25; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czyżyny*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 487; B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 15; W. Bukowski, *Mogila – klasztor*, [w:] SHGK, cz. 4, Kraków 2006–2014, s. 697; T. Jurek, *Rozwój dokumentu polskiego w XIII wieku*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, red. Tenże, Warszawa 2015, s. 101.

⁹ KDMog, nr 27; W. Wölfarth, *Ascripticii w Polsce*, Wrocław–Kraków 1959, s. 155.

¹⁰ KDMog, nr 27; S. Kętrzyński, *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, t. 1, Warszawa 1934, s. 179, 183; W. Bukowski, *Mogila – klasztor...*, s. 718; P. Gryguc, *Polityka Bolesława V...*, s. 187.

¹¹ KDMog, nr 32; M. Zdaneck, *Proces implantacji opactwa cystersów w Mogile*, „Nasza Przeszłość” (dalej: NP) 96 (2001), s. 524; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Bogucin...*, s. 174; W. Bukowski, *Mogila – wieś*, [w:] SHGK, cz. 4, s. 688; Tenże, *Mogila – klasztor...*, s. 697.

¹² KDMog, nr 32; zob. K. Supernak, *Kilka uwag...*, s. 161–162.

¹³ KDMog, nr 33; S. Russocki, *Posługi komunikacyjne*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich* t. 4, red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław 1970–1972, s. 248; K. Buczek, *Publiczne posługi transportowe i komunikacyjne w Polsce średnio-*

Klasztor mogiński – fundacja Odrowążów – chyba jako jedyny z rodowych fundacji, wyłamuje się z teorii o braku wsparcia i przychylności ze strony Bolesława Wstydlivego w drugiej połowie panowania dla kościelnych instytucji powiązanych z potężnymi rodami. Co więcej, książę wydawał dyplom korzystny dla cystersów podczas trwania buntu przeciwko sobie w 1273 r. Widocznie władze opactwa, podczas długiego panowania, wspierały księcia Leszkowica w różnych jego działaniach. Z zachowanego materiału źródłowego wiemy, że przy boku Bolesława na wiecu w Chrobrzu w 1244 r. występował opat mogiński Gerard¹⁴.

Innym – obok Odrowążów – rodem o dużym znaczeniu politycznym w połowie XIII w., który znany był także jako szczodry donator Kościoła, byli Gryfici, założyciele m.in. konwentu cysterskiego w Jędrzejowie. Temu klasztorowi w 1235 r. książę Bolesław nadał wsie Chańczę, Boruchnę i Bielewice z wyznaczonymi granicami, a ich mieszkańców zwolnił od poradnego, stróży, krowy, powozu i cła oraz budowy grodów i wypraw wojennych, a także nadał „białym mni-chom” immunitet sądowy¹⁵. Z 4 maja 1236 r. pochodził inny dokument Wstydlivego¹⁶, który przedstawił wyrok władcy w sprawie o wieś Potok. Spór o tę wieś wybuchł między opactwem a Klemen-

wiecznej, [w:] Tenże, *Studia z dziejów ustroju społeczno-gospodarczego Polski piastowskiej*, t. 1, wyb. i przyg. W. Bukowski, wstęp F. Sikora i J. Wróńskiewski, Kraków 2006, s. 343; W. Bukowski, *Mogila – klasztor...*, s. 718.

¹⁴ KDPol, t. III, nr 23.

¹⁵ K. Malczyński, *Dwa nieznanne dokumenty jędrzejowskie z XIII w.*, KH 38 (1924), s. 458–459 = *Zbiór dokumentów małopolskich* (dalej: ZDM), cz. 4: *dokumenty z lat 1211–1400*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, nr 874; Z. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach Kościoła w Polsce do końca XIV wieku*, Poznań 1936, s. 133; T. Lalik, *Spoleczne gwarancje bytu*, [w:] *Kultura Polski średnio-wiecznej X–XIII w.*, red. J. Dowiat, Warszawa 1985, s. 133; M. Zdanek, *Opat Teodoryk i cystersi jędrzejowscy w I. połowie XIII wieku*, [w:] *Cystersi – Jędrzejów – Ziemia Jędrzejowska. Wspólne dziedzictwo*, red. K. Ślusarek, Jędrzejów–Kraków 2006, s. 53.

¹⁶ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski* (dalej: KDM), t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 19 (falsyfikat – P. Rabiej, *Dokumenty i kancelaria Bolesława Wstydlivego, księcia krakowskiego i sandomierskiego*, t. 2, Kraków 2005 (rozprawa doktorska; maszynopis), s. 5.

sem, Pełką, Sezamą i Tomkiem – synami Sulisława. Książę przyznał wieś klasztorowi¹⁷.

W 1245 r. na wiecu w Piasku, w obecności Wstydliwego i księżnej Grzymisławy, kasztelan krakowski Michał wszczął spór z jędrzejowskimi cystersami o przywileje. Tamtejszy opat zeznał, że posiada dokumenty immunitetowe Kazimierza Sprawiedliwego i Leszka Białego, a kasztelan zażądał ich okazania. Opat jędrzejowski przedstawił owe dyplomy na wiecu w Krakowie, lecz Michał naganiał ich autentyczność. Po zbadaniu dokumentów na wiecu w Chrobrzu, 5 lipca 1244 r. władca uznał je za autentyczne i zaakceptował ich treść – poddani klasztoru jędrzejowskiego byli wolni od stróży, powozu i powołowego, obowiązku budowy grodów i wypraw wojennych oraz od sądownictwa jego urzędników¹⁸.

30 marca 1246 r. książę Bolesław poświadczył zeznanie kanonika krakowskiego Sulisława, jakoby ojciec ostatniego – Jan – nadał zgromadzeniu wieś Nawarzyce¹⁹. Z kolei 3 sierpnia 1250 r. w Zawichoście władca zatwierdził opactwu jędrzejowskiemu posiadanie wsi Tarszawy z poddanyimi²⁰. W 1256 r. Wstydlivy, ponownie przy udziale swojej matki Grzymisławy, uwolnił mieszkańców wsi klasztornych od ciężarów zwanych *stan*, *krowa* i *owca*²¹. W 1261 r. Bolesław V za zgodą klasztoru dał Rinoldowi, krakowskiemu mieszczaninowi, wieś Bezden z rolami, młynem, łąkami i innymi przynależnościami (wcześniej będą-

¹⁷ KDM, t. I, nr 19–20; M. Barański, *Dokument Bolesława Wstydliwego z 1236 roku*, [w:] *Inter orientem et occidentem. Studia z dziejów Europy środkowowschodniej ofiarowane Profesorowi Janowi Tyszkiewiczowi w czterdziestolecie pracy naukowej*, red. nauk. T. Wasilewski, Warszawa 2002, passim.

¹⁸ KDPoI, t. III, nr 24 bis; F. Piekosiński, *Rycerstwo polskie...*, s. 134; M. Piszczek, K. Ślusarek, M. Zdanek, *Dzieje Nagłowic, Jędrzejów–Kraków 2006*, s. 31; M. Zdanek, *Opat Teodoryk...*, s. 53.

¹⁹ KDM, t. I, nr 28.

²⁰ Tamże, nr 32; F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Poznań 2001, s. 116; M. Zdanek, *Klasztor jako instrument reformy Kościoła. Przykład diecezji krakowskiej (połowa XII – połowa XIII w.)*, [w:] *Klasztor w Kościele średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Warszawa 2010, s. 384.

²¹ KDM, t. I, nr 43; K. Buczek, *Książęca ludność służebna w Polsce wczesnofeudalnej*, Wrocław 1958, s. 33; K. Modzelewski, *Średniowieczna Polska Oskara Kossmanna. Uwagi polemiczne (część II)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” (dalej: KHKM) 35 (1987), nr 1, s. 126–127; F. Sikora, *Bizoręda*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 127; Tenże, *Chorzewa*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 362; Tenże, *Czaczków*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 429; Tenże, *Dunayche*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 639; J. Kurtyka, *Lasków*, [w:] SHGK, cz. 3, Kraków 1994–2000, s. 443.

cymi własnością cystersów), a w zamian nadał konwentowi wieś Rudniki z kuźnicą, karczmą, prawem do połowu bobrów, barciami oraz wieś Sudoł koło Jędrzejowa²². 2 października 1262 r. książę nadał Bezden mieszczanom krakowskim. W zamian przekazał opactwu część wsi Sudoł (gdzie przebywali jego komornicy) i Rudniki z kuźnicą²³. 18 marca 1263 r. władca, za zgodą swej żony Kingi, nadał mnichom wieś swych służebników Skoruzzkowice z immunitetem, jaki posiadały wsie klasztorne od czasów fundacji²⁴. 14 maja tego roku Wstydlivy zatwierdził umowę wojewody krakowskiego Sułka z konwentem²⁵.

Jak można zauważyć, większość przywilejów dla jędrzejowskich cystersów Bolesław Wstydlivy wydał w latach 1245–1263. Wydaje się, że działalność wobec klasztoru jest odbiciem wpływów politycznych i znaczenia rodu Gryfitów w księstwie krakowsko-sandomierskim. Należy podkreślić dużą rolę, jaką odegrał opat jędrzejowski Teodoryk w okresie walk o władzę po zamachu w Gąsawie, czyli za małoletności Leszkowica. Teodoryk pojawia się już na pierwszym dyplomie, jaki wystawiła Grzymisława po śmierci męża w Krakowie i na wiecu w Skaryszewie²⁶. Aby nie narazić się na utratę poparcia klasztoru, w 1245 r. podczas sporu konwentu z kasztelanem krakowskim, książę Bolesław wyraźnie stał po stronie cystersów. Kiedy jednak Gryfici utracili swoje dominujące znaczenie wśród rodów małopolskich,

²² KDPol, t. III, nr 38; W. Bukowski, *Katalog opatów jędrzejowskich. Próba ustalenia chronologii*, [w:] *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olszewski, Kielce 1990, s. 47.

²³ K. Maleczyński, *Kilka nieznanych dokumentów z XIII w. przeważnie z archiwów poznańskich*, KH 40 (1926), s. 195–196 = ZDM, cz. 4, nr 876; F. Sikora, *Bezden*, [w:] SHGK, cz. 1..., s. 40; A. Szymczakowa, *Świętopelk z Irządź*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 51, z. 4, Warszawa–Kraków 2017, s. 525.

²⁴ KDM, t. I, nr 61; A. Szymczakowa, *Świętopelk...*, s. 525.

²⁵ KDM, t. I, nr 63; F. Piekosiński, *Rycerstwo polskie...*, s. 141; F. Bujak, *Studia...*, s. 166; M. Piszczyk, K. Ślusarek, M. Zdanek, *Dzieje Nagłowic...*, s. 61, 74; W. Bukowski, *Nagłowice*, [w:] SHGK, cz. 5, Kraków–Warszawa 2016–2019, s. 258.

²⁶ KDM, t. II, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 393; D. Karczewski, *Nieznaný dokument księżnej krakowskiej Grzymisławy z roku 1228. Przyczynok do najwcześniejszego uposażenia klasztoru Cystersów w Henrykowie*, [w:] *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 98–99.

wówczas i władca przestał zabiegać o względy jędrzejowskich mniichów. W tym właśnie należy upatrywać powodów braku przywilejów na rzecz opactwa po 1263 r.

Inną fundacją Gryfitów miał być klasztor norbertanów i norbertanek w Krzyżanowicach, choć w zakresie założyciela istniała pewna wątpliwość. Jan Długosz w *Liber beneficiorum* o opactwie w Krzyżanowicach podał dwie, wydawałoby się sprzeczne informacje. Pod 1254 r. napisał o fakcie fundacji i uposażeniu tego klasztoru przez Bolesława Wstydliego. Zaraz potem jedynym i pierwszym fundatorem nazwał Jakse: *Jaxa praefati monasterii unicus et principalis fundator*²⁷. Wiadomość o fundacji Wstydliego Długosz oparł zapewne na informacjach zawartych w dyplomie wystawionym przez księcia 28 czerwca 1254 r.²⁸ Z dokumentu tego, jak i innych źródeł wynika, że w trakcie jego wystawienia zgromadzenie już istniało²⁹. Sam fakt zaś sporządzenia aktu fundacyjnego w 1254 r. pozwala przypuszczać, że klasztor uległ w czasie mongolskiego najazdu całkowitemu zniszczeniu i upadkowi do tego stopnia, że wymagał odbudowy od podstaw. Tym, który miał się do tego przyczynić był książę Bolesław, a świadczą o tym słowa dokumentu fundacyjnego: *Boleslaus filius Lesconis [...] fundamenta, progressus et conservationem architecturae, quam [...] ereximus*³⁰.

Tak jak w przypadku innych opactw, których fundacja była związana z rodem Gryfitów, przyczyn upośledzenia opactwa krzyżanowskiego pod względem nadań książęcych należy dopatrywać się w polityce księcia. Ani władca, ani możni nie zabiegali już przez rozdawnictwo przywilejów i majątku o względy klasztoru, który był fundacją rodu coraz mniej liczącą się w elicie władzy.

Zasługą Gryfitów miała być także erekcja konwentu cystersów w Ludźmierzu (nieдолго po założeniu przeniesionego do Szczyrzyca). Według zgodnej relacji wielu dokumentów i tradycji klasztornej, fundatorem opactwa był wojewoda krakowski Teodor³¹.

²⁷ LB, t. III, s. 101–103.

²⁸ KDPol, t. I, nr 44; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, consilium ed. Z. B u d k o w a, I. G a r b a c i k, A. K a m i ń s k i i n., lib. 7–8, Varsoviae 1975, s. 98.

²⁹ KDM, t. II, nr 442; E. W i ś n i o w s k i, *W sprawie początków klasztoru Norbertanek w Krzyżanowicach*, „Roczniki Humanistyczne” 8 (1959), nr 2, s. 216.

³⁰ KDPol, t. I, nr 44.

³¹ K. D o b r o w o l s k i, *Najstarsze osadnictwo Podhala*, Lwów 1935, passim; J. M. M a r s z a l s k a, W. G r a c z y k, *Opaci i przeorzy Klasztoru OO. Cystersów*

W dyplomie Bolesława Wstydliwego wystawionym 14 maja 1252 r. dla mnichów wystąpili bracia Ścibor i Strachota Mikołajewice, dziedzice Ściborzyc koło Olkusza, które to Ściborzycy bracia ci sprzedali wspomnianemu klasztorowi³². 2 lata później, 10 maja 1254 r. Klemens i Marek, synowie wojewody krakowskiego Marka poświadczyli przed władcą, że ich stryj, komes Teodor, nadał opactwu Abramowice, Dębno i rzekę Kasinę z dziesięcinami³³. Na 21 czerwca 1255 r. ma być datowany dokument, którym książę z matką Grzymisławą wziął w opiekę konwent cystersów, a jego posiadłościom nadał immunitet sądowy i gospodarczy³⁴. Także w 1255 r. Wstydlivy miał ofiarować wsiom zakonników immunitet ekonomiczny i sądowy, a także potwierdzić ich posiadanie dziesięcin w imiennie wymienionych wsiach. Mieszkańcy wsi klasztornych zostali zwolnieni od obowiązku wojny i wojskowych ekspedycji³⁵. Dyplom ten jest jednak sfałszowany³⁶. Kolejny dokument na rzecz klasztoru pochodzi z 1271 r. Na prośbę opata Piotra, Bolesław transumował przywilej Henryka Brodatego z 1234 r. dla wojewody Teodora³⁷.

Polityka nadań Wstydliwego wobec szczyrzyckich cystersów wpasowuje się w typowy model postępowania tego władcy względem fun-

w *Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, Kraków 2006, s. 21–22; K. M o r a j k o, *Początki fundacji klasztoru cystersów w Szczyrzycu*, Kraków 2008, s. 24.

³² *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, t. IV, cz. 2, wyd. G. F e j é r, Budae 1829, s. 150–151 = KDM, t. I, nr 38; M. Z d a n e k, *Folwarki cystersów małopolskich w średniowieczu*, „Studia i Materiały do dziejów Żup Solnych w Polsce” (dalej: SiMdDŻS) 24 (2005), s. 275; J. M. M a r s z a ł s k a, W. G r a c z y k, *Opaci i przeorzy...*, s. 22–23.

³³ KDM, t. I, nr 40; S. Z a k r z e w s k i, *Najdawniejsze dzieje klasztoru cystersów w Szczyrzycu (1238–1382). Przyczynek do dziejów osadnictwa na Podhalu*, „Rozprawy AU. Wydział Historyczno-Filozoficzny”, S. II, 16 (41) (1901), s. 10–15; Z. L e s z c z y Ń s k a - S k r ę t o w a, *Brzączowice*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 227; F. S i k o r a, *Długie Pole*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 554; J. K u r t y k a, *Leśnica*, [w:] SHGK, cz. 3, s. 555; M. Z d a n e k, *Mogilany*, [w:] SHGK, cz. 4, s. 680.

³⁴ KDM, t. I, nr 31.

³⁵ KDPol, t. III, nr 31 = KDM, t. I, nr 42 (fals. – P. R a b i e j, *Dokumenty i kancelaria...*, t. 2, s. 34–35); J. M a t u s z e w s k i, *Immunitet ekonomiczny w dobrach Kościoła w Polsce do roku 1381*, Poznań 1936, s. 280–282; S. M. Z a j ą c z k o w s k i, *Śłużba polska chłopów w Polsce do połowy XV wieku*, Łódź 1958, s. 24–25; W. B u k o w s k i, *Krzyszkowice*, [w:] SHGK, cz. 3, s. 249.

³⁶ S. Z a k r z e w s k i, *Najdawniejsze dzieje klasztoru...*, s. 15–18; P. R a b i e j, *Dokumenty i kancelaria...*, t. 1, s. 60.

³⁷ KDM, t. I, nr 37.

dacji rodowych. Za obniżeniem politycznego znaczenia Gryfitów idzie brak łaskawości księcia względem kościelnych fundacji tego rodu.

Następny klasztor, który swoje istnienie zawdzięcza hojności Gryfitów, to konwent bożogrobców w Miechowie. 6 czerwca 1235 r. Bolesław Wstydlivy z Grzymisławą poświadczył, że Bogusław z Dzierzkówka ze swoimi nieobecnymi braćmi Wojciechem i Janem sprzedali za 7 grzywien srebra klasztorowi część dziedziczną w Dzierzkówku³⁸. 5 lutego 1251 r. Leszkowic wspólnie z matką potwierdził, że były kasztelan sądecki Wydźga sprzedał miechowitom Łącko. Przy okazji mieszkańcy Łącka uwolnieni zostali od sądownictwa kasztelana sądeckiego³⁹. Niedługo potem, 9 czerwca 1255 r., władca podarował bożogrobcom swoją część wsi Nieszkowa⁴⁰.

4 lutego 1256 r. książę odnowił i poszerzył immunitet ekonomiczny dla wsi opactwa miechowskiego, nadany przez Kazimierza Sprawiedliwego i Leszka Białego⁴¹. Bolesław uwolnił poddanych m.in. od stróży, podwód i od śreżny⁴². Jeszcze w tym samym roku, bo 8 września 1256 r. Wstydlivy nadał na rzecz miechowitów prawo połowu bobrów we wsi klasztornej *Suircevice*, po obu brzegach rzeki Radomki i Wisły w granicach miejscowości. Ponadto uwolnił mieszkańców tej wsi od stacji, stróży i powozu dla bobrowników książęcych⁴³. Już 14 września 1256 r. krakowski władca uwolnił mieszkańców wsi Krampsko od powozu i od obowiązku dawania wozów, którym byli szczególnie obciążeni,

³⁸ Tamże, t. II, nr 412; W. Bukowski, *Miechów – klasztor*, [w:] SHGK, cz. 4, Kraków 2006–2014, s. 343.

³⁹ KDM, t. II, nr 434; S. Zachorowski, *Węgierskie i polskie osadnictwo na Spiżu do połowy XIV wieku*, Kraków 1909, s. 54; R. Skrzyniarz, *Kanonicy Grobu Bożego i ich religijny, społeczny, edukacyjny i kulturowy wkład w rozwój mieszkańców ziem polskich w średniowieczu*, Lublin 2015, s. 117, 393; S. Wróblewski, *Rycerstwo ziem sądeckiej w średniowieczu*, Kraków 2016, s. 39, 53–54.

⁴⁰ KDM, t. II, nr 447; K. Dziewik, *Struktura i rozmieszczenie feudalnej własności ziemskiej w Sądecczyźnie w XV wieku*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” 7/8 (1961–1962), s. 75; B. Kowalska, *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda*, Kraków 2008, s. 30; S. Wróblewski, *Rycerstwo...*, s. 39, 62, 325.

⁴¹ KDM, t. II, nr 449; K. Modzelewski, *Grody i dwory w gospodarce polskiej monarchii wczesnofeudalnej*, cz. I: *Osady służebne a dwory książęce*, KHKM (21) 1973, nr 1, s. 173; Tenże, *Jurysdykcja kasztelańska...*, s. 150; W. Bukowski, *Miechów – klasztor...*, s. 344.

⁴² KDM, t. II, nr 449; W. Pałucki, *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku*, Warszawa 1962, s. 188.

⁴³ KDM, t. II, nr 450.

od przewodu (z wyjątkiem przewodu rycerskiego), od obowiązku obsyłania stróży do pilnowania dworu książęcego. Słodownicy i piekarze książęcy stracili prawo do stacji, jedynie w przypadku przejazdu księcia ci ostatni mogli upiec chleb w tej wsi⁴⁴.

7 listopada 1257 r. władca poświadczył, że rycerz Jarost pozwał prepozyta miechowskiego Henryka o folwark Uniejów. Prepozyt wypłacił krewnej Jarosta – Agnieszce – 8 grzywien srebra, a transakcja została poświadczona wobec niego i księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego. Następnie, kiedy ich krewny Groszek ponownie pozwał klasztor o folwark, Agnieszka oświadczyła, że nie ma on do niego żadnych praw, ona zaś, jako dziedziczka wsi, nadała go opactwu. Książę nakazał Groszkowi wieczyste milczenie w tej sprawie⁴⁵. 9 maja 1259 r. Wstydlivy potwierdził, że targ w Miechowie jest wyjęty spod władzy mincerzy i książęcych celników. Ponadto transakcje na miechowskim targu winny być dokonywane w monecie obowiązującej w krakowskiej dzielnicy. Prepozyt zgromadzenia miał prawo usunięcia z targu osób nieprzestrzegających postanowień przywileju⁴⁶. Także w tym roku władca zezwolił klasztorowi miechowskiemu na lokację nowej wsi poniżej granicy Krampska. Mieszkańcy otrzymali 15 lat wolnizny i zostali zwolnieni od opłat na rzecz skarbu „państwowego”. Przy okazji książę pozwolił na postawienie karczmy na błoniach koło Piotrowina⁴⁷. 13 kwietnia 1260 r. Bolesław nadał bożogrobcom cło we wsi klasztornej Chełm od każdego wozu z dwoma końmi po 1/4 skojca, a z jednym koniem połowę z tego⁴⁸. 15 maja 1264 r. Wstydlivy zezwolił klasztorowi miechowskiemu lokować na prawie niemieckim, jakim cieszą się mieszkańcy Korczyzna, zniszczoną przez Mongołów i opuszczoną przez ludność wieś Skaryszew. Książę w zamian za zrzeczenie się należnych mu świad-

⁴⁴ Tamże, nr 451; W. Bukowski, *Miechów – klasztor...*, s. 344.

⁴⁵ ZDM, cz. 1: *dokumenty z lat 1257–1420*, wyd. S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, nr 1; W. Bukowski, *Miechów – klasztor...*, s. 344.

⁴⁶ KDM, t. II, nr 455; K. Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim*, Wrocław 1964, s. 46; Z. Pęcowski, *Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do 1914 r.*, Kraków 1967, s. 43; F. Dąbrowski, *Studia nad administracją kasztelańską Polski XIII wieku*, Warszawa 2007, s. 195; W. Bukowski, *Miechów – miasto...*, s. 315; A. Wędzki, *Miechów w średniowieczu. Studia z dziejów miasta i klasztoru. Zagadka Jaksy*, Warszawa 2014, s. 118.

⁴⁷ KDM, t. II, s. XXXVII, nr 16; P. Rabej, *Dokumenty i kancelaria...*, t. 2, s. 97.

⁴⁸ KDPol, t. III, nr 37 = KDM, t. II, nr 458; F. Sikora, *Cło*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 415.

ceń miał otrzymywać od mnichów 12 grzywien srebra rocznie. Ludność została wyjęta spod jurysdykcji kasztelana radomskiego, wojewody sandomierskiego i księcia, a całe sądownictwo przeszło na opactwo, także wobec książęcej ludności, z tym wyjątkiem, że wówczas sąd miał się odbywać w obecności prokuratora książęcego, a zasądzone kary miały być płacone nie klasztorowi, lecz do rąk tegoż prokuratora. Kasztelan radomski otrzymał zakaz odbierania w Skaryszewie stróży, cła od soli i innych towarów, oprócz sukna⁴⁹.

6 października 1277 r. Bolesław mając na względzie zasługi swego kapelana Gerarda, prepozyta miechowskiego, zwrócił konwentowi żreb i karczmę we wsi Przesławice nad rzeką Szreniawą, którą nadał ongiś klasztorowi Boksa, dziekan kolegiaty św. Floriana⁵⁰. Z dokumentu kanonika krakowskiego i wrocławskiego Zbrosława z 11 maja 1278 r. wynika, że Bolesław Wstydlivy potwierdził, iż ów Zbrosław, za zgodą swych braci: Wincentego, Pełki i Janusza, nadał opactwu po swej śmierci wieś Szczepanowice nad rzeką Goszczą oraz zatwierdził bożogrobcom posiadanie 10 prętów ziemi we wsi Kolnowice w ziemi opolskiej z nadania swego dziada, komesa Zbrosława. Ponadto książę miał uwolnić klasztor od wszelkich posług, opłat, poborów i podwód należnych z 5 łąnów, które bracia miechowscy w tej wsi posiadali, a także od obowiązku służby konnej z 7 łąnów w tejże wsi według prawa niemieckiego, którą Zbrosław wziął na siebie. W zamian konwent nadał Zbrosławowi w dożywocie wieś Karniów w kasztelanii krakowskiej z 8 wołami oraz zasiewami ozimymi i jarymi⁵¹.

Liczba, częstotliwość i czas wydawania przywilejów przez kancelarię Bolesława Wstydliwego dla klasztoru miechowskiego są niezwykle podobne do działalności fundatorskiej księcia względem opactwa jędrzejowskiego. Ponieważ bożogrobcy miechowscy klasztor swój otrzymali z rąk Gryfitów i tu przyczyn takiego, a nie innego postępo-

⁴⁹ KDM, t. II, nr 472; J. Wyrozumski, *Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych*, KHKM (28) 1980, nr 3, s. 368; W. Bukowski, *Miechów – klasztor...*, s. 345; R. Skrzyniarz, *Kanonicy Grobu Bożego...*, s. 115, 388.

⁵⁰ KDM, t. II, nr 483; A. Wędzki, *Miechów...*, s. 83; R. Skrzyniarz, *Kanonicy Grobu Bożego...*, s. 146.

⁵¹ KDM, t. II, nr 484; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Karniów*, [w:] SHGK, cz. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989–1991, s. 434; Z. Pęcowski, *Ziemia miechowska. Zarys dziejów do końca XVIII wieku*, Kraków 1992, s. 31.

wania władcy należy upatrywać w jego polityce względem potężnych do niedawna rodów. Najwięcej donacji na rzecz zakonników z własnej inicjatywy Wstydlivy wydał do 1260 r. Kiedy ród Gryfitów traci znaczenie polityczne, bardzo mało ze strony Bolesława zyskuje miechowski konwent. Członkowie rodu Gryfitów stosunkowo często pojawiali się na listach świadków książęcych przywilejów.

Wiele przywilejów od Bolesława V otrzymywał także klasztor benedyktynek w Staniątkach. W 1248 r. Wstydlivy nadał opactwu za zasługi brata Wierzbięty poniesione *in opere salis de Bochnia* jedną panew, czyli chran soli w Bochni⁵². 23 lutego 1254 r. książę wystawił dla mniszek wielki przywilej. Dla dziejów uposażenia benedyktynek jest on prawdziwą skarbnicą wiedzy, bowiem daje wyobrażenie o stopniowym obdarowywaniu konwentu przez założycieli i książąt⁵³. W 1259 r. władca miał potwierdzić różne transakcje majątkowe klasztoru oraz przywileje gospodarcze⁵⁴. Dyplom jest jednak sfałszowany, co – jak to często bywa w przypadku staniąteckich fałszyfikatów – nie oznacza, że nie niesie w dyspozycji prawdziwych informacji⁵⁵. Dokumentem, który także bez wątplenia jest fałszykatem, Bolesław w 1262 r. miał zatwierdzić Raclawie, wdowie po kasztelanie krakowskim Klemensie, zamiany różnych części wsi Posiłów na rzecz opactwa benedyktynek w Staniątkach⁵⁶. Różne nadania dla zakonnic potwierdził Wstydlivy także w 1270 r., nadając jednocześnie kolejne przywileje gospodarcze⁵⁷. W 1272 r. w Krakowie książę na prośbę Wyszyniegi, opatki staniąteckiej, miał sprzedać konwentowi za 30 grzywien srebra część dziedziny w Kruszynowej, którą zagarnął, wypędzając jego ludzi, rycerz Jakubek, posiadający w tej wsi część dziedziczną. Inną zaś część klasztor kupił za

⁵² KDM, t. II, nr 429; J. Grzesiowski, J. Piotrowicz, *Sól małopolska w nadaniach i przywilejach dla klasztorów (do początku XVI wieku)*, SiMdDŻS 1 (1965), s. 106–107.

⁵³ KDPol, t. III, nr 28; B. Ulanowski, *O założeniu i uposażeniu klasztoru Benedyktynek w Staniątkach*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń AU. Wydział Historyczno-Filozoficzny” 38 (1892), s. 39.

⁵⁴ KDPol, t. III, nr 36; *Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych*, nr 2, Warszawa 1963, s. 46; F. Sikora, *Drwinia*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 615; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kępica*, [w:] SHGK, cz. 2, s. 486; B. Krasnowolski, *Historia klasztoru Benedyktynek w Staniątkach*, Kraków 1999, s. 50.

⁵⁵ KDPol, t. III, nr 39 (fals.); P. Rabiej, *Dokumenty i kancelaria...*, t. 1, s. 75; t. 2, s. 59–60.

⁵⁶ KDPol, t. III, nr 40; P. Rabiej, *Dokumenty i kancelaria...*, t. 2, s. 60–61.

⁵⁷ KDPol, t. III, nr 43; F. Sikora, *Dolunos*, [w:] SHGK, cz. 1, s. 590.

40 grzywien od Piotra i jego braci, synów Jakubka. Gdyby potomkowie Piotra i jego braci starali się unieważnić tę sprzedaż, musieliby zapłacić księciu 2 grzywny srebra. Leszkowic miał nadać Kruszynowej takie wolności, jakie posiadały inne wsie benedyktynek⁵⁸. Dyplom jest jednak falsyfikatem, chociaż *treść dokumentu nosi znamiona wiarygodności*⁵⁹.

Opactwo w Staniątkach otrzymywało znaczące przywileje od władcy od 1248. Częstotliwość i zakres przywilejów Bolesława były wprost proporcjonalne do znaczenia rodu Gryfitów w księstwie krakowsko-sandomierskim. Także wkład rycerzy tego rodu w rozwój górnictwa solnego nie pozostawał bez wpływu na pozyskiwanie przez staniąteckie benedyktyнки kolejnych nadań. To wszystko jednak dotyczyło czasów pierwszego pokolenia fundatorów klasztoru. Dyplomy wydawane na rzecz konwentu od 1259 r. dotyczyły przeważnie potwierdzenia zastanej sytuacji prawnej klasztornej majątku. Nie mamy żadnych informacji o nadaniach dla benedyktynek po 1273 r., co – moim zdaniem – wiązać należy z udziałem Gryfitów, a może także klasztoru staniąteckiego, w buncie przeciwko księciu Bolesławowi i poparciem, jakiego wówczas udzielono Władysławowi opolskiemu⁶⁰.

W odróżnieniu od klasztorów ufundowanych przez tak potężne rody, jak Odrowążowie i Gryfici, zmniejszenia liczby nadań ze strony Leszkowica nie przeżywały od lat 60. XIII w. fundacje mało znaczących rodów, a jedna z nich dopiero pod koniec panowania otrzymała przywilej. Przypatrzmy się niektórym, a rozważania rozpoczniemy od opactwa norbertanów w Brzesku.

Według Władysława Semkowicza konwent założył niejaki Wrocisław, rycerz pochodzenia śląskiego z rodu Gierałtów⁶¹. W 1276 r. w Korczynie Bolesław Wstydlivy wyjął wsie klasztoru premonstratenskiego: Hebdów, Gunów, Nękanowice, Górka, Gruszów i Mniszów spod jurysdykcji wojewodów i kasztelanów krakowskich i brzeskich, a także ich sędziów oraz nadał tym wsiom immunitet ekonomiczny i sądowy⁶². Z powodu małego znaczenia rodu Gierałtów, który był fun-

⁵⁸ KDPoI, t. III, nr 46; W. B u k o w s k i, *Kruszynowa*, [w:] SHGK, cz. 3, s. 165.

⁵⁹ P. R a b i e j, *Dokumenty i kancelaria...*, t. 2, s. 76–77.

⁶⁰ K. S u p e r n a k, *Kilka uwag...*, s. 147–153.

⁶¹ W. S e m k o w i c z, *O początkach rodu Gierałtów i fundacji klasztoru Norbertanów w Brzesku*, „Miesięcznik Heraldyczny” 2 (1909), s. 17–23.

⁶² KDM, t. I, nr 92; Z. K a c z m a r c z y k, *Immunitet sądowy...*, s. 162–163; F. S i - k o r a, *Górka*, [w:] SHGK, cz. 2..., s. 1; T e n ż e, *Gruszów*, [w:] SHGK, cz. 2, s. 97.

datorem opactwa brzeskiego, nie wydaje się, aby omówiony przed chwilą przywilej księcia miał podłoże polityczne. Pewną rolę polityczną mógł odgrywać klasztor w początkach panowania władcy. Możemy się tego domyślać z testacji przywileju dla mogińskich cystersów wystawionego 1 października 1244 r. w Krakowie. Opat brzeski Wincenty wymieniony był wśród testatorów po arcybiskupie gnieźnieńskim i biskupie krakowskim, a przed kasztelanem krakowskim⁶³.

Kolejnym konwentem, którego znaczenie należy omówić, jest cysterski klasztor w Koprzywnicy. Dokument z 1277 r. za jego fundatora uznawał komesa Mikołaja, który był członkiem rodu Bogoriów⁶⁴. Opactwo bardzo ucierpiało w wyniku kolejnych najazdów Mongołów. W 1259 r. zostało spalone, a z nim pewnie i znaczna część spuścizny dokumentowej. W wyniku tak dotkliwych szkód, Bolesław Wstydlivy wystawił dla klasztoru szereg przywilejów. W 1250 r. książę określił Koprzywnicę jako targ na prawie niemieckim⁶⁵.

10 września 1262 r. władca odnowił zgromadzeniu cysterskiemu przywileje zniszczone przez pierwszy najazd Mongołów w 1241 r. Bolesław przyznał immunitet mieszkańcom wsi targowych w Jaśle i Koprzywnicy⁶⁶. 21 marca 1277 r. Wstydlivy zatwierdził opactwu w Koprzywnicy dotychczasowe nadania dóbr i obdarował immunitetem ekonomicznym i sądowym wszystkie dobra klasztorne. Dokument ten dotyczył więc już nie części, a całości majątku mnichów⁶⁷.

⁶³ KDMog, nr 21.

⁶⁴ KDM, t. I, nr 93; Z. W d o w i s z e w s k i, *Ród Bogoriów w wiekach średnich*, „Roczniki Polskiego Towarzystwa Historycznego we Lwowie” 9 (1928–1929), s. 2; J. R a j m a n, *Kościół państwowy i prywatny, X–XII wiek*, [w:] *Dzieje Kościoła w Polsce*, red. A. W i e n c e k, Bielsko-Biała 2008, s. 77.

⁶⁵ Z. K o z ł o w s k a - B u d k o w a, S. S z c z u r, *Dzieje opactwa Cystersów w Koprzywnicy do końca XIV wieku*, NP 60 (1983), s. 26; A. G a l a r, *W europejskiej wspólnocie cysterskiej. Udział cystersów z historycznych ziem polskich w Kapitułach Generalnych w Cîteaux (XII–XVIII w.)*, Kraków 2014, s. 162, przyp. 6.

⁶⁶ KDM, t. I, nr 60; P. R a b i e j, *Dwa dokumenty Bolesława Wstydliviego dla klasztoru cystersów w Koprzywnicy z 10 września 1262 roku*, [w:] *Historia Vero Testis Temporum. Księga jubileuszowa poświęcona profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. J. S m o ł u c h a, A. W a ś k o, T. G r a f f, P. F. N o w a k o w s k i, Kraków 2008, s. 216.

⁶⁷ KDM, t. I, nr 93; Z. W d o w i s z e w s k i, *Ród Bogoriów...*, s. 83–86; Z. K a c z m a r c z y k, *Immunitet sądowy...*, s. 144–145; F. K i r y k, *Miasta małopolskie w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, Kraków 2013, s. 25.

Dopiero w 1250 r. Bolesław zaczął wydawać dyplomy na rzecz koprzywnickiej fundacji. W odróżnieniu od niektórych klasztorów, donacje książęce nie skończyły się na początku lat 60. XIII w. Jeśli weźmiemy pod uwagę znaczenie polityczne opactwa – fundacji Bogoriów – można dojść do wniosku, że książę nie chciał osłabiać znaczenia rodu, który i tak nie miał już istotnej pozycji wśród małopolskiej elity władzy.

Klasztorem, którego erekcja wiąże się prawdopodobnie z niezbyt możliwym rodem, był inny cysterski konwent, usytuowany w Wąchocku. 20 marca 1243 r. Wstydlivy wraz z Grzymisławą zaświadczył, że klasztor wąchocki odstąpił kolegiacie sandomierskiej część wsi Mikołaja, syna Hugona, którą nabył za 6 grzywien srebra, otrzymując w zamian część wsi Ostrów⁶⁸. Dokumentem z 25 lipca 1249 r. władca nadał opactwu wąchockiemu dziewiątą część dochodów z salin bocheńskich oraz trzecią część dochodów z odkrytych w przyszłości złóż soli, ołowiu, miedzi i cyny, a także piątą część ze złóż srebra i złota⁶⁹. W przywileju z maja 1260 r. władca zatwierdził szereg nadań na rzecz cystersów⁷⁰. W 1270 r. Bolesław Wstydlivy nadał zakonnikom zniszczone przez obsunięcie się ziemi i zalanie wodą stare źródło solne, z którego klasztor dostawał od wielu lat dziewiątą część soli. Na konwent monarcha jednocześnie nałożył obowiązek doprowadzenia źródła do stanu używalności. W zamian cystersi otrzymali od księcia na wieczyste użytkowanie trzecią część soli⁷¹. 8 maja 1274 r. Wstydlivy podarował immunitet sądowy świeżo nabytej przez klasztor wsi Pękoślawice⁷². W następnym roku, 11 czerwca 1275 r., Bolesław nadał na

⁶⁸ Z. W d o w i s z e w s k i, *Nieznane dyplomy średniowieczne do dziejów opactwa cystersów w Wąchocku*, „Archeion” 16 (1938–1939), s. 43–44 = ZDM, cz. 4, nr 875.

⁶⁹ KDPol, t. I, nr 35; M. N i w i ń s k i, *Opactwo cystersów w Wąchocku. Fundacja i dzieje uposażenia do końca wieków średnich*, Kraków 1930, passim; K. B u c z e k, *Uposażenie urzędników w Polsce wczesnofeudalnej*, „Małopolskie Studia Historyczne” 5 (1962), z. 3–4, s. 86; J. D o b o s z, A. M. W y r w a, *Działalność gospodarza cystersów na ziemiach polskich – zarys problemu*, [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. I. *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A. M. W y r w a, J. S t r z e l c z y k, K. K a c z m a r e k, Poznań 1999, s. 208.

⁷⁰ KDKK, cz. 1, nr 61 = M. N i w i ń s k i, *Opactwo cystersów...*, s. 158–163; Z. K a c z m a r c z y k, *Immunitet sądowy...*, s. 139.

⁷¹ KDM, t. II, nr 478.

⁷² Tamże, nr 480; Z. K a c z m a r c z y k, *Immunitet sądowy...*, s. 138.

rzecz klasztoru immunitet ekonomiczny i sądowy dla licznych, imiennie wymienionych dóbr⁷³.

Opactwo wąchockie cieszyło się bardzo dużą sympatią władcy. Pierwsze nadania otrzymali cystersi od Leszkowica – jeszcze księcia sandomierskiego – tuż po jego powrocie z Węgier w 1243, dwa ostatnie w 1274 i 1275 r. Wśród nadań są pozwolenia na wydobycie soli, co wynika z gospodarności i umiejętności wąchockich braci. Nie wiemy, z jakiego rodu pochodził założyciel klasztoru. Najprawdopodobniej był to Powała⁷⁴. Nie powinno więc dziwić stałe poparcie Bolesława, który hojną ręką rozdawał przywileje dla konwentów niezwiązanych z najbardziej wpływowymi rodami w Małopolsce. Osobną kwestią jest stałe wsparcie, jakiego doświadczał Wstydlivy ze strony opata wąchockiego Marcina, o którym świadczą chociażby przywileje księcia⁷⁵.

Od politycznych uwarunkowań wolna była hojność władcy wobec klasztorów – fundacji monarszych. Przykładem tego typu zgromadzenia, które swoje istnienie zawdzięcza poprzednikom Bolesława V, niech będzie opactwo benedyktynów na Łysej Górze. 23 lutego 1269 r. książę wystawił przywilej. Na jego mocy, rycerz Żegota, były podkomorzysandomierski, zamienił z klasztorem łysogórskim wieś Grzegorzewice na wieś Wojsław. Wstydlivy uwolnił także wieś od szeregu powinności⁷⁶. Bolesław traktował opactwo jako fundację swoich przodków⁷⁷.

⁷³ KDM, t. II, nr 481; Z. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy...*, s. 140; F. Kiryk, *Miasta małopolskie...*, s. 112; A. Kubicki, *Z przeszłości Mstowa. Notatki kronikarskie od średniowiecza do 1939 roku*, Częstochowa 2011, s. 35.

⁷⁴ Za fundatora klasztoru cystersów w Wąchocku uważany jest krakowski biskup Getko – LB, t. II, wyd. A. Przedziecki, [w:] J. Długosz, *Opera omnia*, t. VIII, Kraków 1864, s. 478; K. Białościcka, *Wąchock – opactwo cystersów*, Warszawa 1960, s. 3–4; D. Olszewski, *Fundacje cysterskie na Kielecczyźnie. Stan badań*, [w:] *Z dziejów opactwa cystersów w Wąchocku*, red. A. Massalski, D. Olszewski, Kielce 1993, s. 15. Nie ma pewności w kwestii pochodzenia rodowego biskupa. A. Małeki uznał go za Gryfitę (Tenże, *Studia heraldyczne*, Lwów 1890, s. 282–284), a W. Semkowicz za Powalę (Tenże, *Ród Powalów*, „Sprawozdania Akademii Umiejętności” 19 (1914), nr 3, s. 19).

⁷⁵ M. Gładyszewicz, *Żywoć bł. Prandoty z Białaczowa, biskupa krakowskiego*, Kraków 1845, s. 221–226 = KDKK, cz. 1, nr 42; KDMog, nr 22; KDM, t. II, nr 433; Z. Wdowiszewski, *Nieznane dyplomy...*, s. 43–44 = ZDM, cz. 4, nr 875.

⁷⁶ KDM, t. I, nr 78; Z. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy...*, s. 125; M. Derwich, *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesię-*

W 1270 r. władca wraz z żoną Kingą odnowili i potwierdzili *in perpetuum* przywileje wcześniej nadane i immunitety klasztorne, zwalniając mieszkańców Braciejowic, Głodna, Ciepłej i Koniemłotów od takich danin, opłat i posług jak: powoz, stroże, stan, poradne, thargoue, naraz⁷⁸, od oddawania krów i owiec, od postoju łowców, ptaszników i bobrowników. Tym samym dyplomem para książęca potwierdziła klasztorowi posiadanie 5 grzywien dochodu z soli warzonej w Bochni w zamian za Osiek, ofiarowany Bolesławowi przez opata Jakuba⁷⁹. Uwolnili mieszkańców od podejmowania piekarzy i piwowarów, od pogoni, wypraw z wyjątkiem antypogańskich, budowy grodów oprócz sandomierskiego, ceł, jurysdykcji kasztelana i ich sędziów⁸⁰.

Opactwo łysogórskie nie doświadczyło ograniczenia nadań książęcych od początku lat 60. XIII w., a wręcz przeciwnie. Pod koniec lat 60. benedyktyni znaleźli się w kręgu zainteresowania Wstydlivego jako nowy, potencjalny poplecznik interesów księcia. Bardzo dobre relacje władca miał z łysogórskim opatem Jakubem, który – jak dowiadujemy się z dokumentu z 1270 r. – podarował Bolesławowi Osiek. Donacje księcia dla benedyktynów miały poparcie czynnika świeckiego, w tym rodu Toporów.

Monarszą fundacją miał być także klasztor benedyktynów w Tyńcu. W 1234 r. władca i jego matka wydali przywilej, mocą którego zatwierdzili wcześniejsze nadania dla opactwa oraz uwolnili jego dobra w księstwie sandomierskim i ziemi wiślickiej od stróży⁸¹. Między

cinnych benedyktyńskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r., Wrocław 2000, s. 79.

⁷⁷ M. Derwich, *Opactwo świętokrzyskie w epoce przedrozbiorowej*, [w:] *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*, red. D. Olszewski, Kielce 2000, s. 50.

⁷⁸ KDM, t. II, nr 476.

⁷⁹ Tamże; Z. Kaczmarszyk, *Immunitet sądowy...*, s. 125; M. Derwich, *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze*, Warszawa 1992, s. 285; B. Kowalska, *Święta Kinga...*, s. 64.

⁸⁰ *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, red. M. Wąrzyniak, Warszawa 1983, s. 37.

⁸¹ *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńckiego*, wyd. W. Kętrzyński, S. Smółka, Lwów 1875 (dalej: KDTyn), nr 17; R. Grodecki, *Książęca włość trzebnicka na tle organizacji majątków książęcych w Polsce w XII w.*, Lwów 1913, s. 77–78; K. Modzelewski, *Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej*, Wrocław 1987, s. 104.

rokiem 1255 a 1258⁸² Bolesław V, na życzenie opata tynieckiego Bolebora, polecił podkomorzemu Wawrzyńcowi rozgraniczyć wieś klasztorną Radziszów od wsi Kurozwęki, zamieszkaną przez ludzi grodu krakowskiego, przeznaczonych do strzeżenia „brony myślenickiej”⁸³. 8 lutego 1258 r. Wstydlivy rozstrzygnął spór między Boleborem, tynieckim opatem a Jakubem, kasztelanem wojnickim oraz uwolnił poddanych konwentu w Tyńcu od opłaty, która była składana w skórkach wiewiórek na rzecz owego kasztelana wojnickiego⁸⁴. 21 maja 1258 r. książę dokonał z opactwem tynieckim zamiany dóbr. W zamian za ziemię koło kolegiaty św. Floriana przyłączoną do miasta Krakowa, nadał klasztorowi las, ziemię we wsi Brzostek i jaz na Wiśle z wsią Gosturin (prawdopodobnie Kostrzyce pod Tyńcem)⁸⁵. 13 grudnia 1275 r. krakowska para książęca odnowiła i zatwierdziła na prośbę Kosmasa, opata tynieckiego, przywilej kardynała Idziego z początku XII w. oraz zwolniła przypisańców w dobrach klasztoru od sądownictwa władcy⁸⁶.

Tynieccy benedyktyni przez cały okres panowania władcy cieszyli się jego nieustannym poparciem i sympatią. Poparcie to – jeśli mierzyć je obecnością opatów w otoczeniu księżnej Grzymisławy lub Wstydliwego – było obustronne. Potwierdza to obecność dwóch opatów, których stale widzimy u boku Bolesława i jego matki. Byli to Jan⁸⁷ oraz Bolebor⁸⁸. Na wiecu w Cieni, na którym Władysław Laskonogi adoptował Wstydliwego, obecny był też opat Ludfryd⁸⁹.

⁸² O dacie dokumentu zob.: KDTyn, s. 44 i P. R a b i e j, *Dokumenty i kancelaria...*, t. 2, s. 43–44.

⁸³ KDTyn, nr 19; B. W y r o z u m s k a, *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 78; E. K o w a l c z y k, *Brona małopolska. Ze studiów nad obroną stałą ziem polskich we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 2000, s. 15.

⁸⁴ KDTyn, nr 20.

⁸⁵ Tamże, nr 21; I. R a b ę c k a - B r y k c z y Ń s k a, *Jatki rzeźnicze w Polsce w XIII–XIV wieku*, [w:] T a ż, T. S o b c z a k, *Z problematyki badań nad produkcją i konsumpcją żywności w Polsce*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 16; B. S t a n a s z e k, *Brzostek i okolice*, Brzostek 1997, s. 55.

⁸⁶ KDPol, t. III, nr 49 = KDTyn, nr 27; S. W i t k o w s k i, *Własność ziemska w kasztelanii bytomskiej w średniowieczu*, Katowice 2004, s. 83; T. J u r e k, *Rozwój dokumentu...*, s. 97.

⁸⁷ KDMog, nr 21.

⁸⁸ Tamże, nr 22; KDM, t. II, nr 434.

⁸⁹ KDKK, cz. 1, nr 19 = *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, wyd. I. Z a k r z e w s k i, Poznań 1877 (dalej: KDW, t. I), nr 122; KDKK, cz. 1, nr 20 = KDW, t. I, nr 123.

Podjęte w artykule rozważania są wystarczającym dowodem na to, że działalność fundatorska Bolesława V dla klasztorów była narzędziem politycznym. Trzeba wziąć pod uwagę, że na polityce „kościelnej” nie straciło opactwo koprzywnickich cystersów, fundacja mało znaczącego wówczas rodu Bogoriów, czy fundacje monarsze, np. konwent benedyktynów tyńskich lub łysogórskich. Uważam, że trudno zgodzić się ze stwierdzeniem Jerzego Grzesiowskiego i Józefa Piotrowicza, że: „Rozmiary przywilejów, wydanych na rzecz instytucji kościelnych przez Bolesława Wstydliwego były miarą upadku władzy książęcej za jego rządów”⁹⁰, gdyż wpisywały się one w ówczesną tendencję kościelnych fundacji dokonywanych przez władców i możnych.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, t. IV, cz. 2, wyd. G. Fejér, Budae 1829.
- Dokumenty klasztoru PP. Norbertanek w Imbramowicach (1228–1450)*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Kraków 1948 (nadbitka z „Archiwum Komisji Historycznej” Polskiej Akademii Umiejętności, S. II, t. 4), (ogólnego zbioru 16).
- Joannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, consilium* ed. Z. Budkowa, I. Garbacik, A. Kamiński i in., lib. 7–8, Varsoviae 1975.
- Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, [w:] *Monumenta Poloniae Historica seria nova*, t. X, cz. 2, Warszawa 1974.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, cz. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874.
- Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńskiego*, wyd. W. Kętrzyński, S. Smolka, Lwów 1875.
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, wyd. F. Piekosiński, t. I, Kraków 1876; t. II, Kraków 1886.
- Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. I, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, A. Z. Helcel, Warszawa 1847, t. III, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877.
- Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. II–III, wyd. A. Przezdziecki, [w:] J. Długosz, *Opera omnia*, t. VIII–IX, Kraków 1864. Maleczyński K., *Dwa nieznane dokumenty jędrzejowskie z XIII w.*, KH 38 (1924), s. 456–459.

⁹⁰ J. Grzesiowski, J. Piotrowicz, *Sól małopolska...*, s. 105.

Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 1: *dokumenty z lat 1257–1420*, wyd. S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962; cz. 4: *dokumenty z lat 1211–1400*, wyd. Tenże, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.

Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego przy Krakowie, wyd. E. Janota, [w:] *Monografia opactwa cystersów we wsi Mogile*, Kraków 1867.

Opracowania

Barański M., *Dokument Bolesława Wstydlivego z 1236 roku*, [w:] *Inter orientem et occidentem. Studia z dziejów Europy środkowowschodniej ofiarowane Profesorowi Janowi Tyszkiewiczowi w czterdziestolecie pracy naukowej*, red. nauk. T. Wasilewski, Warszawa 2002, s. 171–176.

Białoskórska K., *Wąchock – opactwo cystersów*, Warszawa 1960.

Buczek K., *Książęca ludność służebna w Polsce wczesnofeudalnej*, Wrocław 1958.

Buczek K., *Publiczne usługi transportowe i komunikacyjne w Polsce średniowiecznej*, [w:] Tenże, *Studia z dziejów ustroju społeczno-gospodarczego Polski piastowskiej*, t. 1, wyb. i przyg. W. Bukowski, wstęp F. Sikora i J. Wroniszewski, Kraków 2006, s. 337–387.

Buczek K., *Targi i miasta na prawie polskim*, Wrocław 1964.

Buczek K., *Uposażenie urzędników w Polsce wczesnofeudalnej*, „Małopolskie Studia Historyczne” 5 (1962), z. 3–4, s. 55–87.

Bujak F., *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Poznań 2001.

Bukowski W., *Katalog opatów jędrzejowskich. Próba ustalenia chronologii*, [w:] *Cystersi w Polsce. W 850-lecie fundacji opactwa jędrzejowskiego*, red. D. Olszewski, Kielce 1990.

Bukowski W., *Kruszynowa*, [w:] SHGK, cz. 3, Kraków 1994–2000, s. 165.

Bukowski W., *Krzyszkowice*, [w:] SHGK, cz. 3, Kraków 1994–2000, s. 248–251.

Bukowski W., *Miechów – klasztor*, [w:] SHGK, cz. 4, Kraków 2006–2014, s. 340–421.

Bukowski W., *Mogila – klasztor*, [w:] SHGK, cz. 4, Kraków 2006–2014, s. 693–754.

Bukowski W., *Mogila – wieś*, [w:] SHGK, cz. 4, Kraków 2006–2014, s. 687–693.

Bukowski W., *Nagłowice*, [w:] SHGK, cz. 5, Kraków–Warszawa 2016–2019, s. 258–272.

Dąbrowski F., *Studia nad administracją kasztelańską Polski XIII wieku*, Warszawa 2007.

Deptuła C., *Początki klasztorów norbertańskich w Dłubni-Imbramowicach i Plocku*, „Roczniki Humanistyczne” 16 (1968), z. 2, s. 5–42.

Derwich M., *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze*, Warszawa 1992.

Derwich M., *Materiały do słownika historyczno-geograficznego dóbr i dochodów dziesięcinnych benedyktynskiego opactwa św. Krzyża na Łysej Górze do 1819 r.*, Wrocław 2000.

- Derwich M., *Opactwo świętokrzyskie w epoce przedrozbiorowej*, [w:] *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*, red. D. Olszewski, Kielce 2000, s. 49–70.
- Dobosz J., Wyrwa A. M., *Działalność gospodarcza cystersów na ziemiach polskich – zarys problemu*, [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1. *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A. M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 189–212.
- Dobrowolski K., *Najstarsze osadnictwo Podhala*, Lwów 1935.
- Dziwik K., *Struktura i rozmieszczenie feudalnej własności ziemskiej w Sądecczyźnie w XV wieku*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” 7/8 (1961–1962), s. 5–107.
- Galar A., *W europejskiej wspólnotcie cysterskiej. Udział cystersów z historycznych ziem polskich w Kapitułach Generalnych w Cîteaux (XII–XVIII w.)*, Kraków 2014.
- Gładyszewicz M., *Żywot bł. Prandoty z Białaczowa, biskupa krakowskiego*, Kraków 1845.
- Grodecki R., *Książęca włość trzebnicka na tle organizacji majątków książęcych w Polsce w XII w.*, Lwów 1913.
- Gryguć P., *Polityka Bolesława V wobec klasztorów w aspekcie procesów modernizacji księstwa krakowsko-sandomierskiego II połowy XIII wieku*, „Historia Slavorum Occidentis” 2014, nr 2 (7), s. 176–198.
- Grzesiowski J., Piotrowicz J., *Sól małopolska w nadaniach i przywilejach dla klasztorów (do początku XVI wieku)*, SiM&DZS 1 (1965), s. 71–189.
- Jurek T., *Rozwój dokumentu polskiego w XIII wieku*, [w:] *Dyplomatyka staropolska*, red. Tenże, Warszawa 2015, s. 88–144.
- Kaczmarczyk Z., *Immunitet sądowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach Kościoła w Polsce do końca XIV wieku*, Poznań 1936.
- Karczewski D., *Nieznany dokument księżnej krakowskiej Grzymisławy z roku 1228. Przyczynek do najwcześniejszego uposażenia klasztoru Cystersów w Henrykowie*, [w:] *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. A. Radziwiński, A. Supruniuk, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 89–99.
- Kętrzyński S., *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, t. 1, Warszawa 1934.
- Kiryk F., *Miasta małopolskie w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, Kraków 2013.
- Kowalczyk E., *Brona małopolska. Ze studiów nad obroną stałą ziem polskich we wczesnym średniowieczu*, Warszawa 2000.
- Kowalska B., *Święta Kinga. Rzeczywistość i legenda*, Kraków 2008.

- Kozłowska-Budkowa Z., *Uposażenie klasztoru PP. norbertanek w Imbramowicach (1228–1450)*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 369–380.
- Kozłowska-Budkowa Z., Szczur S., *Dzieje opactwa Cystersów w Koprzywnicy do końca XIV wieku*, NP 60 (1983), s. 5–76.
- Krasnowolski B., *Historia klasztoru Benedyktynek w Staniątkach*, Kraków 1999.
- Kubicki A., *Z przeszłości Mstowa. Notatki kronikarskie od średniowiecza do 1939 roku*, Częstochowa 2011.
- Kurtyka J., *Lasków*, [w:] SHGK, cz. 3, Kraków 1994–2000, s. 443.
- Kurtyka J., *Leśnica*, [w:] SHGK, cz. 3, Kraków 1994–2000, s. 555.
- Lalik T., *Spoleczne gwarancje bytu*, [w:] *Kultura Polski średniowiecznej X–XIII w.*, red. J. Dowiat, Warszawa 1985, s. 117–165.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Bogucin*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 174.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Brzączowice*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 226–228.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Cisów lub Czyżów*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 413.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Czyrzyny*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 486–487.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Karniów*, [w:] SHGK, cz. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989–1991, s. 434–437.
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Kępica*, [w:] SHGK, cz. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989–1991, s. 485–486.
- Małczyński K., *Kilka nieznanych dokumentów z XIII w. przeważnie z archiwów poznańskich*, KH 40 (1926), s. 185–196.
- Małecki A., *Studia heraldyczne*, Lwów 1890.
- Marszałska J.M., Graczyk W., *Opaci i przeorzy Klasztoru OO. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XX wieku*, Kraków 2006.
- Matuszewski J., *Immunitet ekonomiczny w dobrach Kościoła w Polsce do roku 1381*, Poznań 1936.
- Modzelewski K., *Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej*, Wrocław 1987.
- Modzelewski K., *Grody i dwory w gospodarce polskiej monarchii wczesnofeudalnej*, cz. I: *Osady służebne a dwory książęce*, KHKM (21) 1973, nr 1, s. 3–35.
- Modzelewski K., *Jurydykcja kasztelańska i pobór danin prawa książęcego w świetle dokumentów XIII w.*, KH 87 (1980), z. 1, s. 149–174.
- Modzelewski K., *Średniowieczna Polska Oskara Kossmanna. Uwagi polemiczne (część II)*, KHKM 35 (1987), nr 1, s. 115–137.
- Morajko K., *Początki fundacji klasztoru cystersów w Szczyrzycu*, Kraków 2008.
- Niwiński M., *Opactwo cystersów w Wąchocku. Fundacja i dzieje uposażenia do końca wieków średnich*, Kraków 1930.

- Olszewski D., *Fundacje cysterskie na Kielecczyźnie. Stan badań*, [w:] *Z dziejów opactwa cystersów w Wąchocku*, red. A. Massalski, D. Olszewski, Kielce 1993, s. 9–21.
- Pałucki W., *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku*, Warszawa 1962.
- Pećkowski Z., *Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do 1914 r.*, Kraków 1967.
- Pećkowski Z., *Ziemia miechowska. Zarys dziejów do końca XVIII wieku*, Kraków 1992.
- Piekosiński F., *Rycerstwo polskie wieków średnich*, t. 3, Kraków 1901.
- Piszczek M., Ślusarek K., Zdanek M., *Dzieje Nagłowic, Jędrzejów–Kraków 2006*.
- Rabiej P., *Dokumenty i kancelaria Bolesława Wstydlivego, księcia krakowskiego i sandomierskiego*, t. 1–2, Kraków 2005 (rozprawa doktorska; mps).
- Rabiej P., *Dwa dokumenty Bolesława Wstydlivego dla klasztoru cystersów w Koprzywnicy z 10 września 1262 roku*, [w:] *Historia Veri Testis Temporum. Księga jubileuszowa poświęcona profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. J. Smołucha, A. Waško, T. Graff, P. F. Nowakowski, Kraków 2008, s. 215–234.
- Rajman J., *Kościół państwowy i prywatny, X–XII wiek*, [w:] *Dzieje Kościoła w Polsce*, red. A. Wienczek, Bielsko-Biała 2008, s. 9–90.
- Rabęcka-Bryczyńska I., *Jatki rzeźnicze w Polsce w XIII–XIV wieku*, [w:] Taż, T. Sobczak, *Z problematyki badań nad produkcją i konsumpcją żywności w Polsce*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 7–130.
- Russocki S., *Posługi komunikacyjne*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 4, red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław 1970–1972, s. 246–248.
- Semkowicz W., *O początkach rodu Geraltów i fundacji klasztoru Norbertanów w Brzesku*, „Miesięcznik Heraldyczny” 2 (1909), s. 17–23.
- Semkowicz W., *Ród Powalów*, „Sprawozdania Akademii Umiejętności” 19 (1914), nr 3, s. 19–20.
- Sikora F., *Bezden*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 39–40.
- Sikora F., *Bizoręda*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 127.
- Sikora F., *Chorzewa*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 362–363.
- Sikora F., *Cło*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 415–416.
- Sikora F., *Czaczów*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 429.
- Sikora F., *Długie Pole*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 554–555.

- Sikora F., *Dolunos*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 590.
- Sikora F., *Dunayche*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 639.
- Sikora F., *Drwinia*, [w:] SHGK, cz. 1, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1980–1986, s. 615.
- Sikora F., *Górka*, [w:] SHGK, cz. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989–1991, s. 1.
- Sikora F., *Gruszów*, [w:] SHGK, cz. 2, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989–1991, s. 97–103.
- Skrzyniarz R., *Kanonicy Grobu Bożego i ich religijny, społeczny, edukacyjny i kulturowy wkład w rozwój mieszkańców ziem polskich w średniowieczu*, Lublin 2015.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*, oprac. S. Kuraś, red. M. Wawrzyniak, Warszawa 1983.
- Stanaszek B., *Brzostek i okolice*, Brzostek 1997.
- Supernak K., *Kilka uwag o powołaniu księcia Władysława Opolskiego na tron krakowski w 1273 roku*, [w:] „Średniowiecze Polskie i Powszechnie”, t. 8 (12), red. J. Sperka, B. Czwojdrak, Katowice 2016, s. 132–166.
- Szymczakowa A., *Świętopelk z Irządz*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 51, z. 4, Warszawa–Kraków 2017, s. 525–526.
- Ulanowski B., *O założeniu i uposażeniu klasztoru Benedyktynek w Staniątkach*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń AU. Wydział Historyczno-Filozoficzny” 38 (1892).
- Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych*, nr 2, Warszawa 1963.
- Wędzki A., *Miechów w średniowieczu. Studia z dziejów miasta i klasztoru. Zagadka Jaksy*, Warszawa 2014.
- Wiśniowski E., *W sprawie początków klasztoru Norbertanek w Krzyżanowicach*, „Roczniki Humanistyczne” 8 (1959), nr 2, s. 215–225.
- Witkowski S., *Własność ziemska w kasztelanii bytomskiej w średniowieczu*, Katowice 2004.
- Wdowiszewski Z., *Nieznanne dyplomy średniowieczne do dziejów opactwa cystersów w Wąchocku*, „Archeion” 16 (1938–1939), s. 39–46.
- Wdowiszewski Z., *Ród Bogoriów w wiekach średnich*, „Roczniki Polskiego Towarzystwa Historycznego we Lwowie” 9 (1928–1929), s. 1–96.
- Wolfarth W., *Ascripticii w Polsce*, Wrocław–Kraków 1959.
- Wróblewski S., *Rycerstwo ziemi sądeckiej w średniowieczu*, Kraków 2016.
- Wyrozumska B., *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- Wyrozumska B., *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995.
- Wyrozumski J., *Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych*, KHKM (28) 1980, nr 3, s. 363–372.

- Zachorowski S., *Węgierskie i polskie osadnictwo na Spiżu do połowy XIV wieku*, Kraków 1909.
- Zajączkowski S. M., *Służba wojskowa chłopów w Polsce do połowy XV wieku*, Łódź 1958.
- Zakrzewski S., *Najdawniejsze dzieje klasztoru cystersów w Szczyrzycu (1238–1382). Przyczynek do dziejów osadnictwa na Podhalu*, „Rozprawy AU. Wydział Historyczno-Filozoficzny”, S. II, 16 (41) (1901).
- Zdanek M., *Folwarki cystersów małopolskich w średniowieczu*, SiMDDŻS 24 (2005), s. 263–279.
- Zdanek M., *Klasztor jako instrument reformy Kościoła. Przykład diecezji krakowskiej (połowa XII – połowa XIII w.)*, [w:] *Klasztor w Kościele średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Warszawa 2010, s. 377–392.
- Zdanek M., *Mogilany*, [w:] SHGK, cz. 4, Kraków 2006–2014, s. 680–684.
- Zdanek M., *Opat Teodoryk i cystersi jędrzejowscy w 1. połowie XIII wieku*, [w:] *Cystersi – Jędrzejów – Ziemia Jędrzejowska. Wspólne dziedzictwo*, red. K. Ślusarek, Jędrzejów–Kraków 2006, s. 51–67.
- Zdanek M., *Proces implantacji opactwa cystersów w Mogile*, NP 96 (2001), s. 515–549.
-